

Зміст, структура та особливості організації позааудиторної роботи майбутнього вчителя як складова його особистісного самовдосконалення

Н.В. Уйсімбаєва

Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, Кіровоград, Україна

Paper received 17.11.15; Accepted for publication 30.11.15.

Анотація. У статті проаналізовано різні підходи до змісту поняття «позааудиторна робота»; позааудиторна робота майбутнього вчителя розглядається як невід'ємна складова навчально-виховного процесу вищого педагогічного навчального закладу яка поєднує в собі навчальну (самоосвітню) та виховну (самовиховну) діяльність у позааудиторний час і спрямована на реалізацію особистісних потенцій та ефективність особистісно-професійного розвитку майбутніх вчителів; визначено форми її здійснення.

Ключові слова: особистісне самовдосконалення, позааудиторна робота, структура позааудиторної роботи, форми позааудиторної роботи, самостійна навчальна робота, науково-дослідна робота.

Постановка проблеми. Для сучасної педагогічної науки та практики характерним є пошуком нових підходів до побудови навчально-виховного процесу вищого навчального закладу з метою створення ефективних умов для всебічного розвитку особистості майбутнього фахівця. На нашу думку, найбільш ефективний вплив на ціннісну спрямованість особистісного самовдосконалення майбутніх учителів має позааудиторна робота. Значення позааудиторної роботи щодо особистісного самовдосконалення майбутніх вчителів зумовлене тим, що вона ґрунтується не на примусі, а на принципах добровільності, врахуванні їхніх інтересів, здібностей та прагнень. З метою посилення формувальних впливів на процес особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя важливого значення набуває проблема організації позааудиторної роботи, як невід'ємної складової системи особистісного розвитку майбутнього вчителя. У сучасних умовах в організації позааудиторної роботи вищої школи, вплив на особистісне самовдосконалення студентів через недостатню розробку її змістової сторони й методичного забезпечення займає не пріоритетне місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до проведеного аналізу наукових досліджень, останнім часом кількість наукових публікацій щодо аналізу змісту, структури, особливостей організації позааудиторної роботи студентів вищих навчальних закладів збільшилась. Разом з тим, зміст та структура позааудиторної роботи студентів розглядається науковцями переважно у контексті вирішення певної педагогічної проблеми: формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді (Н. Грищенко), виховання світоглядної культури (М. Долженко), формування духовної культури (В. Подрезов), формування гуманістичних цінностей (О. Александрова, О. Тепла), формування емоційно-почуттєвої сфери (Т. Гуковська), естетичного виховання (В. Швирка), формування комунікативної культури (О. Гаврилюк), формування творчих умінь (О. Медведева), професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів (М. Донченко), підготовка до інноваційної діяльності (Л. Петриченко) та ін.

Зміст, форми позааудиторної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах досліджено у роботах А. Бойко, М. Донченко, Г. Троцько, Л. Кондрашової, Л. Пелех, Л. Петриченко та інших.

На підставі проведеного аналізу можемо констатувати, що в педагогічній теорії відсутній єдиний підхід науковців щодо змісту поняття «позааудиторна робота» та визначення її структури. Позааудиторна робота

у контексті організації особистісного самовдосконалення майбутніх учителів не була предметом спеціального дослідження.

Метою статті є проведення аналізу та уточнення змісту поняття «позааудиторна робота», визначення структури та особливостей позааудиторної роботи майбутнього вчителя як складової його особистісного самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Особистісне самовдосконалення майбутнього вчителя нами визначається як процес усвідомленого, цілеспрямованого досягнення якісних змін у процесі вдосконалення своїх особистісних і професійних якостей, що забезпечує реалізацію особистісних потенцій та ефективність особистісно-професійного розвитку [11, с.149].

Беззаперечним є те, що забезпечити процес особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя практично неможливо без включення його у систему позааудиторної роботи.

Позааудиторна робота, відповідно до поданого у Педагогічному словнику визначення, трактується як спеціально організовані й цілеспрямовані позааудиторні заняття та система пізнавальних і виховних заходів, метою яких є поглиблення та розширення знань, отриманих в умовах навчального процесу, формування творчих здібностей, наукових інтересів, різноманітних умінь і навичок [6, с. 167].

Відповідно до проведеного аналізу підходів науковців щодо змісту поняття «позааудиторна робота», нами встановлено, що існує кілька підходів до визначення змісту цієї дефініції. Науковці Р. Абдулов, Л. Петриченко, І. Соколова та інші розглядають позааудиторну роботу як систему навчально-виховних впливів. Як зазначає Л. Петриченко, позааудиторна робота у вищому педагогічному навчальному закладі це система навчально-виховних заходів, що є невід'ємною складовою процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів і здійснюється з метою створення умов для інтелектуального, духовного та професійного розвитку студентів та їх самореалізації [7].

У той же час, О. Гаврилюк, М. Донченко, І. Карпова, В. Коваль визначають позааудиторну роботу як безперервний процес у якому реалізується виховання, освіта і розвиток студентів. Позааудиторна робота, зазначає М. Донченко, це – процес безперервний, у якому реалізується виховання, освіта і розвиток студентів, котрий немає фіксованих термінів завершення і послідовно переходить з однієї стадії в іншу від створення умов, сприятливих для творчої діяльності студентів, для за-

безпечення їхнього співробітництва, що дає змогу сформулювати потребу особистості в подальшому творчому сприйнятті світу [3]. Науково-обґрунтована та вміло організована діяльність студентів у позааудиторній роботі, на думку О. Гаврилук, має на меті різнобічний розвиток особистості, специфіка якого на нинішньому етапі складається в накопиченні молодим поколінням соціального досвіду, спадкування духовного надбання народу, досягнення високого рівня комунікативної культури, формування особистісних рис громадянина своєї держави, розвиток духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової та екологічної культури, розвиток індивідуальних здібностей і талантів молодшої генерації [2].

З урахуванням предмету дослідження позааудиторна робота майбутніх вчителів розглядається нами як невід'ємна складова навчально-виховного процесу вищого педагогічного навчального закладу яка поєднує в собі навчальну (самоосвітню) та виховну (самовиховну) діяльність у позааудиторній роботі і спрямована на реалізацію особистісних потенцій та ефективність особистісно-професійного розвитку майбутніх вчителів.

У своєму дослідженні О. Смалко визначає основні відмінності позааудиторної роботи від аудиторної: участь студентів у позааудиторній роботі добровільна, на навчальному занятті – обов'язкова; позааудиторні заходи мають невимушений характер; різноманітні виховні заходи виключають контроль у вигляді оцінювання умінь, навичок, знань та єдиної програми; позааудиторна робота порівняно з аудиторною надає більші можливості для прояву самостійності студентів, їхньої ініціативності та творчості [9].

Основними функціями позааудиторної роботи вищої школи, на думку О. Гаврилук, є: інформативно-освітня функція, що сприяє процесу засвоєння, розширення та поглиблення знань, умінь і навичок студентів, їхнього інтелекту; мобілізаційно-регулятивна функція як процес мобілізації та подальшого розвитку емоційних і волевових якостей особистості; аксіологічна функція як процес формування у студентів особистісно значущих цілей, соціально ціннісних якостей, ціннісних орієнтацій, способів поведінки; функція корекції, оскільки позааудиторна діяльність надає можливість коректувати вплив зовнішнього оточення своїми ціннісними нормами, виробленими та прийнятими всіма членами певного учнівського об'єднання; творча функція, що сприяє реалізації і подальшому розвитку творчих можливостей майбутніх учителів; комунікативна функція; компенсаторна функція, що допомагає студентам повірити в себе, задовольнити потребу в досягненні успіху у сфері своєї професійної діяльності, у сфері творчості та спілкування; паралельна функція як спосіб розрядки від напруженої пізнавальної діяльності під час теоретичного навчання [2].

Відповідно до проведеного аналізу відсутній єдиний підхід науковців щодо визначення структури позааудиторної роботи студентів у вищому педагогічному навчальному закладі. Так, О. Стоян у структуру позааудиторної роботи студентів включає: самостійну роботу з підвищення професійного рівня, участь у створенні культурних цінностей, засвоєння культурних цінностей, відпочинок і розваги [10]. На думку Н. Скрипник, позааудиторна робота студентів має наступну структуру: самостійна навчальна робота студентів; навчально-дослідна та науково-дослідна робота; культурно-

дозвілєва діяльність; студентське самоврядування [8]. Досить близькою за змістом є структура запропонована Ю. Коваль: самостійна навчальна робота студентів, діяльність з самоврядування студентського колективу, культурно-дозвілєва діяльність за інтересами, підвищення професійної майстерності [5].

У процесі визначення структури позааудиторної діяльності як складової особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя нами враховано, що основними формами самовдосконалення є самоосвіта та самовиховання, а також той факт, що у вищій школі є три напрямки роботи студентів: виховна, навчальна та наукова.

Складовими позааудиторної роботи, що забезпечують підготовку та включення майбутніх вчителів до самоосвітньої діяльності, нами визначено самостійну навчальну роботу та науково-дослідницьку діяльність майбутніх вчителів.

Позааудиторна самостійна навчальна робота має свої важелі щодо особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя оскільки пов'язана з поглибленим вивченням навчального матеріалу, розвитком світогляду, мислення. На думку А. К. Болотова, впровадження самостійної роботи сприяє формуванню філософії вільної людини, яка постійно перебуває у творчому пошуку, допомагає формувати у молодих фахівців прагнення до безперервної самореалізації, навичок постійного оновлення здобутих у вузі наукових знань, вміння швидко адаптуватися до змін, коригувати професійну діяльність [1].

Працюючи самостійно, майбутній вчитель змушений повсякчас передбачати і оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання (прогностична функція самостійної роботи), адже вона формує самостійність не тільки як сукупність певних умінь і навичок, а як риси характеру, яка відіграє істотну роль у структурі особистості сучасного фахівця. І. Зімня виділяє головні відмінності позааудиторної діяльності як форми організації навчання від інших форм самостійної діяльності: по-перше, добровільність прийняття участі в ній студентів, по-друге, проведення такої діяльності у вільний час, по-третє, масовість [4].

Поштовхом до особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя в умовах вищого педагогічного навчального закладу також є позааудиторна науково-дослідницька робота. Науково-дослідницька діяльність майбутніх вчителів має певні особливості пов'язані із специфікою навчального процесу вищої школи, але саме її можна вважати вищим шаблоном в розвитку творчої активності. Залучення майбутніх вчителів до науково-дослідницької роботи дозволяє сформувати у них такі якості як допитливість, спостережливість, ініціативність, відповідальність, зацікавленість у справі, комунікабельність, організованість, самостійності. До форм позааудиторної науково-дослідницької роботи слід віднести студентські наукові конференції, олімпіади, конкурси наукових робіт, участь у роботі наукових товариств, гуртках та проблемних групах.

Виховна робота має сприяти ознайомленню, визначенню та сприйняттю вимог, які ставить суспільство до особистості педагога, освідомленню необхідності постійної особистісного самовдосконалення. У позааудиторній виховній роботі, розвиваються розумові, емоційні, моральні, трудові, волевові якості майбутнього вчителя. Позааудиторна виховна робота як необхідна

складова процесу розвитку особистості майбутнього вчителя у вищому педагогічному навчальному закладі має бути скерована на формування моральної свідомості особистості (моральних понять, духовний розвиток, вироблення навичок і звичок моральної поведінки) (суспільно-культурна діяльність); максимальне задоволення пізнавальних і культурних потреб студентів та цілеспрямовану організацію їхнього дозвілля, всебічний розвиток індивідуальних творчих потенцій студентів (культурно-дозвілєва діяльність); виховання здорового способу життя (спортивно-оздоровча діяльність); виховання навичок організаторської роботи, формування лідерських якостей (організація студентського самоврядування) і як наслідок переходу до самовиховання. До форм позааудиторної виховної роботи у вищому педагогічному навчальному закладі, що

сприяють особистісному самовдосконаленню майбутніх вчителів належать: діяльність творчих студій, конференції, дискусійні клуби, зустрічі з письменниками, поетами, художниками, акторами, екскурсії, походи, свята, вечори дозвілля, конкурси та ін.

Висновки. Позааудиторна робота майбутніх вчителів як невід'ємна складова навчально-виховного процесу вищого педагогічного навчального закладу поєднує в собі навчальну (самоосвітню) та виховну (самовиховну) діяльність майбутнього вчителя у позааудиторній роботі і сприяє: формуванню моральних якостей майбутнього вчителя, розвитку його творчого потенціалу, формуванню особистісного стилю діяльності та поведінки, розвитку потреби та навичок самоосвітньої діяльності, вихованню здорового способу життя, розвитку вольових, лідерських та організаторських якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотова А.К. Развитие самосознания личности: временный аспект / А.К. Болотова // Вопросы психологии. – 2006. – № 2. – С.116-125.
2. Гаврилюк О. Організація позааудиторної виховної роботи з формування комунікативної культури майбутніх учителів (на матеріалі курсу «іноземна мова, професійно спрямована») / О. Гаврилюк // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – Вип. 2. – 2013. – С. 83.
3. Донченко М.В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів у позааудиторній роботі у вищих навчальних педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / М.В. Донченко ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2004. – 22 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник [для высш. учебн. завед.] / Ирина Алексеевна Зимняя. – М.: Логос, 2002. – 384 с.
5. Коваль В.Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів / В. Ю. Коваль // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія, соціологія. – 2009. – № 6. – С. 19-23.
6. Педагогічний словник / за ред. М.Д. Ярмаченка. – К. : Пед. думка, 2001. – С. 167.
7. Петриченко Л.О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі : автореф. дис... канд. пед. наук / Л.О. Петриченко; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В.Винниченка. – Кіровоград, 2007. – 20 с.
8. Скрипник Н.С. Позааудиторна діяльність студентів вищих навчальних закладів : сутність, структура й особливості / Н.С. Скрипник // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2012. – Вип. 27 (80). – С. 566-571.
9. Смалко О. Позааудиторна виховна робота як чинник професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців / О. Смалко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки. – 2014. – № 8. – С. 77.
10. Стоян А.Н. Организация досуга студенческой молодежи / А.Н. Стоян. – К. : Вища школа, 1984. – 41 с.
11. Уйсімбаєва Н.В. Особистісне самовдосконалення майбутнього вчителя: аналіз категорій та понять / Н.В.Уйсімбаєва // Наукові записки / Ред. кол. В.В. Радул, С.П. Величко та ін. – Випуск 140. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – С. 148-151 – (Серія: Педагогічні науки).

REFERENCES

1. Bolotova, A.K. The development of self-consciousness: the temporal aspects / A.K. Bolotova // Problems of the psychology. – 2006. – № 2. – P. 116-125.
2. Havryliuk, O. The organization of extracurricular educational work of formation of communicative culture of future teachers (based on the course "foreign language, professionally directed") / Oksana Havryliuk // Bulletin of the National Academy of State Border Service of Ukraine. – Is. 2. – 2013. – 83 p.
3. Donchenko, M.V. Professional and pedagogical training of future teachers in extracurricular work in higher educational pedagogical institutions of Ukraine (the second half of the twentieth century): Abstract dis. cand. ped. sc.: 13.00.01 / M.V. Donchenko; Kharkiv State Pedagogical University named after G.S. Skovoroda. – Kh., 2004. – 22 p.
4. Zymniaia, Y.A. Educational Psychology: A Textbook [for highschool]. / Yryna Alekseevna Zymniaia. – M.: Lohos, 2002. – 384 p.
5. Koval, V.Iu. System extracurricular activities of students in higher education / V.Iu. Koval // Scientific papers of Donetsk National Technical University. Series: Pedagogy, Psychology, Sociology. – 2009. – № 6. – P. 19-23.
6. Pedagogical dictionary / ed. M.D. Yarmachenko. – K. : Ped. dumka, 2001. – P. 167.
7. Petrychenko, L.O. Training of future elementary school teacher to innovative activity in extracurricular work: Abstr. dis. cand. ped. sc. / L.O. Petrychenko; Kirovograd State Pedagogical University n.a. V. Vynnychenko. – Kirovograd, 2007. – 20 p.
8. Skrypnyk, N.S. Extracurricular activities of students in higher education: the nature, structure and features / N.S. Skrypnyk // Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary schools. – 2012. – Is. 27 (80). – P. 566-571.
9. Smalko, O. Extracurricular educational work as a factor in professional and personal development of future professionals / O. Smalko // Scientific herald of East-Europe National University n.a. Lesya Ukrainka. – 2014. – № 8. – P. 77.
10. Stoian, A.N. Organization of leisure of students / A.N. Stoian. – K. : High-school, 1984. – 41 p.
11. Uisimbaieva, N.V. Future teachers personal self improvement: analysis of categories and concepts / N.V. Uisimbaieva // Scientific Notes / ed-s: V.V. Radul, S.P. Velychko et al. – Is. 140. – Kirovograd: RVV KSPU n.a. V. Vynnychenko, 2015. – P. 148-151 – (Series: Pedagogical Science).

The content, structure and organization of extracurricular work of the future teacher as a part of his personal improvement

N.V. Uisimbaieva

Abstract. The article analyzes different approaches to the meaning of "extracurricular work"; extracurricular work of future teacher is seen as an integral part of the educational process of higher pedagogical educational institution that combines learning and educational activities in extracurricular time and aims for realization of personal potential and efficiency of personal and professional development of future teachers; defined forms of its implementation.

Keywords: personal self-development, extracurricular work, the structure of extracurricular work, forms of extracurricular work, independent study work, research work